

Любов и брак

в буржоазното общество

Буржоазното малко семейство, романтичната любов

В началото на 20-ти век капиталистическо производство започва да измества родовото стопанство и занаятите на Балканите. Все повече селски младежи търсят образование и препитание в градовете. Новите икономически условия променят любовта и брака. Брачната възраст се увеличава - мъжете, които не могат вече да разчитат на родовото имане и подкрепа, трябва първо да се изучат и намерят подходяща работа, за да създадат свой дом и издържат

семейството си. Често и съпругата трябва да работи, за да подпомогне семейния бюджет. Увеличава се периода на предбрачното ухажване: любовното чувство става ценност само по-себе си, отношенията между влюбените се сантиментализират. Нарастват личните изисквания към "избраница на сърцето" - значението на маниерите, характера, професията, интересите. Все по-често вестниците съобщават за младежи, "самоубили се от нещастна любов". Мъжката патриархална власт се сменя от идеята за кавалерството - мъжко покровителство над "нежната половинка" и служба на "избраницата на сърцето". Цени се умението на девойките да се държат изискано като дами и да превърнат семейния дом в уютно гнездо. В свободното време младите двойки общуват не толкова с роднините, колкото с приятели - връстници: ходят на кино, излети, разходки... Намалява броят на децата (2-4) в семейството - на тях се гледа вече не като на необходими помощници в домашното стопанство, а са ценени заради самите тях и като "бъдеще на нацията". Отношенията между родителите и децата също стават по-емоционални, нарастват и грижите за тях. Малкото буржоазно семейството се откъсва от конт-

рола на родово-патриархалните общности, неговата цел вече не е просто продължението на рода на съпруга, а "семейното щастие", "доброто възпитание на децата". Но семейството, от друга страна, става все



Пощенска картичка, Югославия, 1930-те

по-зависимо от кризите на капиталистическия пазар и безработицата, от политическите идеологии и промени, от постиженията на науката и техниката. Неизбежното включване и на жените в капиталистическото производство ускорява тяхната еманципация и професионализация. Работещите жени стават по-независими, пред тях се откриват нови перспективи - те могат да се реализират не само като съпруги и майки, но и в професията и обществените дейности. Някои от тях избират да се посветят изцяло на професионалното си призвание и в "служба на нацията". Увеличава се и броят на самотните "стари моми и ергени": такива, които биха искали да сключат брак, но не се решават да го сторят поради високите си очаквания (не са срещнали още истинската любов) или поради това, че нямат сигурни доходи и не могат да издържат семейство.

Майчинство - медицина, законодателството

Спадането на раждаемостта в началото на века започва да предизвиква обществено безпокойство. Изход от това положение обществото вижда в развитието на нова система за обществена взаимопомощ, в утвърждаването на семейните ценности, в развитието на науката. Вярва се, че с развитието на генетиката, медицината и социалната статистика човекът ще овладее най-после еволюционното си развитие, националната държава ще може рационално да планира населението си: семействата ще осигуряват съхранението и подобренето на нацията, като отг-

леждат оптимален брой здрави физически и душевно деца. Броят на децата намалява, но се увеличават обществените грижи за тяхното раждане, отглеждане и възпитание. Започват стриктно да се регистрират и изчисляват всички бракове, раждания, детска смъртност, заболявания. Медицината на-



Тимишоара, Румъния, 1928

лага нови здравни и хигиенни норми за отглеждането на децата. Както ражданията, така и абортите се извършват под лекарски контрол и в болниците, като последните се ограничават. Детската смъртност спада рязко. Увеличават се очакванията за живот - 54 години за мъжете и 67 за жените (Унгария). Специално трудово законодателство започва да подпомага раждането и отглеждането на децата. Законът за защита на бременни и родилки в България от 1905 г. предвижда за тях 56 дена отпуск с половин заплата, а

законът за обществените осигуровки от 1924 година увеличава платения отпуск по майчинство на 84 дена, като предвижда също акушерска, здравна, парична помощ и др. Според представителките на християнския феминизъм правото на професионално осъществяване на жените не трябва да пречи на осъществяването им като майки. Те се противопоставят на идеята за институционалното отглеждане на децата в детски градини и домове и се борят за правото на работещите жени да бъдат социално подпомогнати, за да могат сами да отгледат децата си - единствено уютът на семейния дом, родителската топлина и любов могат да възпитат в децата морал и любов, необходими за напредъка на нацията. Професионалната реализация на жените трябва да е

подходяща за тяхната женската душевност и да не противоречи на семейните ценности. Включването на жените в обществения живот би допринесло за облагородяването му с духа на майчинството и на милосърдието. Женски благотворителни организации започват да подпомагат отглеждането и възпитаването на бедни деца, сираци, деца на емигранти и други. Съюзът за закрила на децата в България открива специални трапезарии, планински и морски лагери за бедните деца.

Мъжката и женска природа - облагородяване на сексуалните влечения

В началото на 20-ти век човешкото тяло - неговите гени, възпроизводствени функции и еротични усещания, се превръщат в обект на засилен научен интерес. Обсъждат се не само социалните проблеми на пола и семейството, за първи път се заговаря и за сексуалност и секс: нови "научни" названия за полово-биологичните особености на мъжете и жените, за техните телесно-еротични жела-



Гимназистка, България, 1920-те

ния и действия. Появява се сексуално-здравната просвета. В списания и сказки педагоги се опитват да предпазят младите мъже от порока на мастурбирането, за който се смята, че изтощава организма и убива волята, а момичетата от нежелана бременност, като се популяризират разрушителните последици от венерическите болести и аборта за възпроизводственото здраве на младите жени. Разликите между двата пола се подчертават и преувеличават като генетично предпоставени и абсолютни. Женската природа се разглежда като по-чувствена и зависима на сексуални импулси и влечения. Обществено-полезното поведение изисква от жените да превъзмогнат своята чувствена природа чрез облагородяващата мисия на майчинството или на обществената благотворителност. Мъжката природа се разглежда като по-рационалистична и волева от женската. Мъжете могат да надмогнат сексуалните си нагони и да се развият като личности чрез професионална и военна служба и саможертва - за семейството и Отечеството. В началото на века малкото семейство - образован и работещ баща, образована майка домакиня и две-три деца, свързани навеки в любовен съюз се утвърждава като национален идеал. Семейният уют, взаимната съпругеска вярност и грижи за бъдещето на децата - превръщат семейството в крепост срещу несигурността на пазара, политическите конфликти, сексуалните изкушения.

Семействата на бедните.

Платената любов

От края на 19-ти век към градовете се запътват не само бедни момчета, но и момичета - те стават слугини в богати домове, работнички - с надеждата един ден като спестят пари, да изучат професия и намерят избраника на сърцето си. Но експлоатацията и безработицата започват да съпътстват живота им, много наивни девойки стават жертва

на сводници. Ако до началото на века в България проститутките са главно чужденки, през 20-те 30-те години публичните домове се пълнят с бедни селски момичета - главно слугини (51% от регистрираните проститутки в София през 1934 са от село, 33% слугини и 31% работнички). Мизерният живот и ниската сексуална култура допринасят за разпространението на венерическите заболявания, които вземат застрашителни размери, статистиката на прегледани проститутки в София показва, че 53% са били болни от трипер, а 24% от сифилис (1934 г.). Все повече "порядъчни" заможни съпрузи се изкушават да дият тайни развлечения в публичните домове и шантани. Бедни младежи, потърсили късмета си в хазарта и престъпния свят, прахосват спечеленото "по леки жени и гуляи".

Темата за студената пресметливост и жестокост на капиталистическия град, която разбива надеждите за романтична любов и идеали и тласка почувствителните към самоубийство се превръща във водеща тема за много балкански писатели (Иво Андрич, Константин Павлов и др). Други описват разпадането на семейството в крайните работнически квартали - пиянските скандали и

побоища, проституцията и безпризорните деца. През 20-30-те години проституцията, престъпленията и увеличаващите се самоубийства, започват да се възприема като най-голяма заплаха за брака в буржоазното общество. Засилва се усещането за лицемерие на официалната идеология, възхваляваща се-

мейния уют и предаността към нацията, популярност придобиват нови възгледи за любовта и обществото. На мястото на гените и обществената воля като водещи сили на цивилизацията, привържениците на Фройд поставят всесилната и тайнствена сексуалност. Балкански философи и писатели започват да обясняват социалните напрежения и конфликти в капиталистическото общество с пола свитост и липса на пълноценен еротичен живот на интелегенти и политици. Поддръжници на марксизма пък призовават за социална революция, която да освободи веднъж завинаги любовта и семейството от "оковите на капитала".



Хляб, Драган Беракович, Югославия, 1937

Източници

1. Семейна фотография (Босна, 20-те)



Анализирайте:

Опишете подреждането, облеклото и изражението на бащата, на двамата му сина, снахите и внуците. Дали това е едно голямо патриархално семейство, оглавявано от стария баща с подчинените му синове и снахи, живеещи заедно на село?

2. Разказ (Хърватска, 30-те)

"Беше представител на незначителна фабрика за щемпели със звучното име "Екцелсиор" и с незначителна заплата от 30 крони на месец. Пътуваше постоянно ден след ден, година след година. Когато започна беше млад, а вече побеля и все още пътува от село на село, от град на град с куфарче в ръка... Предлагайки своите щемпели, той влезе в стаята на един господин, който го посрещна любезно. Беше млад човек женен от една-две години, и прекарваше живота си с младата си женичка в непрекъснато милване и галене... След обяд жена му, хубава, нежна- идваше в града, за да го посрещне пред учреждениято, и тогава се разхождаха по гла-

вната улица или се забавляваха в някоя компания, а ако времето се развалеше или застудеше, той- млад весел, влюбен, вземаше велосипеда и изтичваше до

вкъщи за наметалото, връщаше се с влюбена усмивка и загръщаше жена си... И когато гледаше хубавото домакинство, финия порцелан, сребърните съдове, като чувстваше меката топлина на стаята, някакъв разкош като че ли се излъчваше от всяка дреболия (Домакините питат търговския пътник за семейството му) - О, моето сърце е още свободно! - и тези думи бяха изречени с такъв глас,

че се разбра, че този човек все още копнее да подари на някого сърцето си. - Нима вие още мислите да се жените?! - неволно се учуди домакинята..."

Я. Лесковар (1861-1949); Хърватски разкази, 1977

Отговорете на въпросите:

- Какви са задълженията на съпруга и съпругата в младото семейство?
- Какви са взаимоотношенията между тях?
- Защо търговският пътник не е успял да създаде свое семейство? Би ли останал сам в патриархалното общество?
- Какви нови възможности за любов и брак дава буржоазният град?
- Кого ограбва буржоазното общество?

3. Политическа реч на християнка-феминистка (Унгария, 20-те)

"Когато призовавам вниманието на Народното събрание към защитата на жизнена сила на жените, аз правя това не само заради

жените. Ние, Християнските жени, разглеждаме този проблем не както радикалните феминистки - изцяло от женска гледна точка, основана на принципите на класовата борба, но от гледната точка на обществен интерес. Ние разглеждаме женската виталност като част от жизнената сила на нацията. Ако пострадат икономическите интереси на мъжете, това нанася вреда и на жените също. Но ако жените са експлоатирани и те отглеждат деца без сила и самочувствие, тази загуба не може да бъде нито балансирана, нито поправена. Ние търсим силни мъже със силни ръце, но ние не можем да подсигурим на тази страна силни мъже със силни ръце, ако нямаме силни и здрави майки."

Първата реч на Маргит Слачта в Парламента на 23 април, 1920: В: И. Мона "Маргит Слачта", 1997.

Отговорете на въпросите:

1. Откъде идва понятието сила, използвано да опише връзката между нацията и майчинството - биологията, икономиката, физиката, религията, всекидневието?

2. Как се мисли нацията - като политическо, икономическо, биологическо, религиозно единство?

3. Защо понятията сила, жизненост, здраве са толкова важни за авторката?

4. Фотография "Следобед в градината" (Босна, 30-те)

Отговорете на въпроса: Семантизацията си жените не загубват ли и традиционното спокойствие и наслада от живота? Работете в две групи - едната да потърси аргументи за



това, какво печелят мъжете и жените от еманципацията и професионализацията на жените, а другата аргументи за това какво губят. Организирайте диспут.

5. Статии в списание "Християнка" (България, 30-те)

"Жената е семейна героиня, но чрез мъжа и децата, тя оказва твърде значително влияние и върху благосъстоянието на обществото... Ето пред нас поет или артист. Ние се възхищаваме от неговите творения: но знаем ли музата, която го вдъхновява? Знаем ли откъде са в неговите творения тая ясност, тая топлина и прелест? Да отидем у дома му, да се вгледаме в неговия семеен живот - и ние ще открием извора на тия качества : те са само израз в артистовата чувствителна душа на оная топлина, оная ясност, на цялата оная поезия, която диша неговия семеен живот. ..Колко поетични души загинали само от това, дете около тях нямало жена, която да снемем от тях дребните грижи за насъщния хляб, която да умее да запази тяхната болезнена впечатлителност от дреболиите и глупостите на обикновения живот."

"Нашият печат за жената"; В: сп. "Християнка",
кн.8, 1923.

"Децата обичат приказки. Ето защо при всеки удобен случай не отказвай на детето си, да му разкажеш някоя макар и от тебе измислена приказка.. Пази се сама в живота си, особено пред детето, от противоречиви неща. Децата са наблюдателни. Към слугинята бъди любезна, към нещастните състрадателна. Не показвай на детето си заклани животни. Нека закрепне в него любовта към всичко живо, то в живота си само после ще работи за намаление и изкореняване на жестокостите. Мисли винаги, преди да кажеш на детето си нещо... Но кажеш ли - нека детето знае, че тъй ще бъде, че връщане няма. Ето защо никога не бързай да пренебрегнеш и отхвърлиш желанието на детето, преди да обмислиш. Ка-

квото и да поиска - ако е възможно, уместно и добро- разрешавай му. Ти не бива да му бъдеш като враг, инак то ще охладнее към тебе и ще започне да живее скрит душевен живот. Често излизай с него из града или селото. И по пътя му обяснявай всичко, за каквото то те запита. Това е наложително особено при добиване първите впечатления от живота т.е. между 3-6 годишна възраст.

"Съвети към младите майки": В: сп. "Християнка", 2-3, 1923

Посочете верните твърдения.Защитете избора си

Кои от следните твърдения за жените и семейството са характерни за християнския феминизъм и кои за революционния феминизъм от началото на века?

- Жените трябва да са образовани, за да могат да възпитат по-добре децата си и да бъдат по-равностойни съпруги.
- Жените трябва да са образовани, за да постигнат лична професионална кариера.
- Жените трябва да се организират политически на национално и международно ниво и включат в публичните дебати, за да защитат правата си.
- Правата на жените не могат да се противопоставят на правата на мъжете, децата и други членове на обществото.
- Жените могат да работят за напредъка на обществото не само чрез политическа борба, а и по-тихо и скромно, в основите му - чрез възпитанието на децата и благотворното влияние върху съпрузите.
- Обществени кухни, детски градини и домове, трябва да поемат грижите за децата, за да имат майките повече време за работа и за себе си.
- За работещите майки трябва да бъдат осигурени повече отпуски и социални помощи, за да могат сами да отгледат и възпитат децата си.
- Основна житейска цел и на мъжете и

Организирайте дискусия: Кои от посочените аргументи приемате вие? Защо?

7. Роман за една стара госпожица, Иво Андрич (Югославия)

"Баща ѝ (внезапно банкрутирал) я повика да отиде по-близо, приповдигна се с усилие, погали я, както някога по косата и каза със спокоен глас: - Знаеш ли, синко, ще трябва ти и аз да си поговорим. Мислех, че ще устоя и ще поживея още, че няма да се наложи да те оставя така.... Твоите приходи не зависят само от тебе, а от разни хора и обстоятелства, но твоята пестеливост зависи единствено от тебе. Към нея трябва да бъде насочено цялото ти внимание и всичките ти сили. Трябва преди всичко да убиеш завинаги у себе си всички ония така наричани висши съображения, аристократични навици за вътрешно благородство, великодушие и състрадание... Тогава беше нещо съвсем необикно-

вено женско същество, още повече на тия години, само да си върши работите и лично да обикаля по учреждения и да преговаря с делови хора. Но нейният случай беше считан за изключение и приеман като такъв. Всички добре познаваха тази слаба девойка с горящи черни очи и жълто лице, бедняшки облечена, без никаква връзка с модата и без никаква женска потребност за гиздене и разкрасяване. ...А и годините вече напредваха. Госпожицата преждевременно придобиваше все повече изглед на рязка и своенравна стара мома, животът и преминаваше между къщата и склада, изцяло в грижи около парите и сделките с пари, без развлечения и приятели и без необходимост от тях. Единственото и редовно излизане, което нямаше непосредствена връзка с работата, беше посещението на бащиния гроб... (Госпожицата става без-



Семейството на нотариуса, Румъния, 1910 (Фондация "Третата Европа", Тимишоара)

сърдечна и пестелива лихварка, умира сама в умопомрачение).

Иво Андрич "Госпожицата", 1978

Коментар:

Промяната на социалните и семейни отношения при капитализма води до промяна на патриархалните представи за мъжественост и женственост. В балканските литератури от началото на века (Йордан Йовков, Иво Андрич, Я. Лесковар и др.) се появяват чудатите фигури на "женствени" мъже - чувствителни, мечтателни, безпомощни, особено привързани към своите майки - поети, самоубийци, утописти; а също и на "мъжествени" жени - най-често еднички дъщери на своите бащи - властни оправни съпруги, пестеливи стари моми, радикални феминистки.

Въпроси:

- Защо бащата нарича единствената си дъщеря "синко"?
- Съгласни ли сте с Иво Андрич, че скъперничеството и превръщането на парите в идол, особено при жените, прекъсват всякакви човешки връзки - приятелство, семейство, родина - и в крайна сметка ги погубват?

8. Статия за проститутките (Румъния, 1923)

"... Навсякъде в ресторантите, кабаретата, площадите и улиците, където и да погледнете, виждате тези същества, които под различни маски продават мръсната си любов и винаги предлагат неочакван подарък за нашия Дон Жуан ... Полицейските регистри говорят за 600 проститутки и кабаретни артистки, които работят тук от 1919 г. Днес в бардаците има около 50 "момичета", толкова са и певиците в кафе-шантаните, 40 работят в различните хотели и 80, които неофициално вършат подобна работа. ... Градината и храстите около главния булевард са основното място



*Скъпа госпожице Витка,
Въпреки че не ме знаете, аз се осмелявам да ви напиша тази картичка, с която да ви пожелаю "Весела коледа!" Пожелавам ви радост и успехи и нека вашият живот се увенчае с рози! Моля приемете най-сърдечните ми поздрави!
Ваш съквартирант: Павлов Славчо
(Горна Джумая, 1928 г.)*

на проститутките, които често предпочитат всякакви извратени неща. Със залеза на слънцето може да видите как двойки след двойки се губят между храстите и дърветата. На същите места мошеници привличат момичетата от фабриките и им предлагат да наемат храстите. Има също кочияши, които дебнат тези окаяни момичета, за да ги откарат към бардаците, които са така много в Констанца".

Вестник "Marea Neagra" (Черно море), 10.10.1923.

Отговорите на въпросите:

Кои са причините за проституцията според автора?

Какво е отношението на автора към проститутките, работничките, сутеньорите и клиентите?

9. Автобиографични размишления за сексуалната освободеност (България, 1934)

"В Съвременна Европа България е класическа страна на половия глад и подлудяващия любовен глад. Думата е за набързо и несполучливо импровизираната "интелигенция". Но и сред народа често картината е безутешна. Додето вдовството на мъжа в простолуднето на коя да е страна в Европа не намалява ни най-малко възможностите за женитба, в някои покрайнини на България един овдовял селянин, макар дори съвсем още млад, трябва да обикаля от село на село: да дири жена, и да се смята за щастлив, ако намери да го вземе някоя чума, от която всеки бяга. Мене ми се свива сърцето от мъка за нашия народ, като видя по вестниците фотографии на млади хубави момчета, които са се самоубили по любов. Подир тях другаде биха тичали цели дузини прелестни момичета. В прекрасната страна на Балканите те са доведени до полуда от някоя писарка, работничка или слугиня, разглезена от безброй обожатели. Непознатата никъде другаде в Европа любовна незадоволеност разсипва рано нервите на "българската интелигенция". Тя я прави не само непродуктивна, но и пакостна. Липсата на любовна радост на младини е причината за тоя мрачен колорит на политическия, обществения и културен живот на малка България"

К. Христов (писател символист, автор на еротична поезия), "Време и съвременници", 2001, с.173

Изберете:

изцяло съм съгласен / донякъде съм съгласен / не съм съгласен. Защитете избора си.

- Българските мъже са полово свити по природа.

- Българските мъже са полово потиснати поради загубата на патриархалните си предимства.

- Ниските заплати и безработицата поти-

скат еротичния живот на интелигенцията.

- Вдовиците имат по-големи възможности за нов брак от вдовците.

- Мъжете се самоубиват от любов по-често от жените, защото са по-големи идеалисти от жените.

- Мъжете по-често се самоубиват от любов, защото са по-безотговорни и разглезени.

- Капиталистическото общество е по-пригодно за прагматизма на жените, отколкото за благородството на мъжете.

- Фаталните жени при капитализма имат все по-неограничена власт над неуверените мъже.

- Жените при капитализма са все по-експлоатирани - както на работа, така и в любовта и семейството.

Коментар

Официалната буржоазна идеология от началото на 20-ти век не смята че сексуалните влечения заслужават внимание; да се отдаде човек на сексуалните си импулси означава да загуби самоконтрол и деградира до примитивната природа, изтощавайки тялото и ума си. Представителите на психоанализа и символизма от 30-те години смятат, че обсъждането на неосъзнаваните, но мощни сексуални нагони, позволява на хората да ги управляват; проблемите на социалната несправедливост започват все повече да се психологизират и сексуализират и на мястото на социалното действие се препоръчва индивидуалната психотерапия.

Напишете есе

"Как най-добре бихме могли да овладеем нашите нагони - като ги пренебрегнем, като ги обсъждаме, като ги впрегнем за по-висока цел, като им позволим свободно да се случат?"

10. Статия в комунистическата преса (България, 1921)

"По своето безправие жената споделя участието на работника. Но тука тази участ е двойно по-тежка. Намирайки се в икономическа зависимост от мъжа, жената при това е свързана със своя господар през целия си живот. От нейното подчинение няма изход, тя като жертва се намира винаги лице в лице срещу своя палач. А той иска да владее не само тялото, но и духовния и свят... Бракът бил предопределението на жената, семейството - "светото семейство" - трябвало да я поглъща. Но какво представляват този брак и това семейство - едни от опорите на днешния свят? Нищо друго освен една двустранна проституция. Дали сводницата съединява страните или черквата осветлява този съюз - все едно е: дето има купуване - продаване на човешкото тяло, там има и проституция. А бракът именно се крепи на материални съображения, а не на лични влечения: семейството съставя икономическа, не морална единица. Ако възмутеното човешко достойнство на жената не може да изтърпи, семейният раздор е готов, къщата се обръща в пъкъл, дето джелатът (палач) може всеки ден да пече жертвата на слаб огън.. Ние не можем да си представим капиталистическият свят без проституцията, тя му е присъща като необходимо зло. Без нея, както без религия и военщина, то не би могло да се крепи. Ето защо християнската държава я поддържа и регламентира."

Г. Бакалов "Жената и комунизмът, 1921

Попълнете:

С революционна жар авторът комунист от началото на века обръща наопаки основните ценности на буржоазното общество, разобличавайки свещения християнски моногамен брак като прикрита проституция, лю-



бимия съпруг като.....; личния брачен избор като....., семейната любов като; църковната венчавка като.....; уюта на семейния дом като

Отговорете на въпросите:

1. Метафори от коя сфера използва авторът, за да изобличи буржоазното семейство? Защо?

2. Можете ли да си представите свят без материална необходимост, държава, армия и семейство? Възможен ли е такъв свят или това е само красива фантазия?

Потърсете примери:

• Какви нестандартни форми на брачно съжителство познавате?

Напишете есе:

“Животът в един богат и рационален свят без странни фантазии и желания”